

6. Кон И. С. Психология ранней юности./ И. С. Кон – М. : Просвещение, 1989. – С. 219
7. Кон И. С. Дружба / И. С. Кон – СПб. : Питер, 2005. – 220 с.– С.143-144.
8. Копытин А. И. Теория и практика арт-терапии./ А. И. Копытин.– СПб. : Питер, 2002.
9. Криттенден П. Трансформация отношений привязанности в юности //Ежекварт. научно-практ. журн. электр. публикац.: №1, март 2002.
10. Кузьмина Е. Р. Нарисуй мне о себе: практическая психология для взрослых и детей / Е. Р. Кузьмина – М. : Когелет, 2001. – 48 с.
11. Куницына В. Н. Восприятие подростком другого человека и самого себя/ В. Н. Куницына: автореф. на соиск. Учен. степени канд. Психол. наук – Л., 1968. – 41с.
12. Лебедева Л. Д. Практика арттерапии: подходы, диагностика, системы занятий. / Л. Д. Лебедева – СПб. : Питер, 2003. – 220с.
13. Практическая психология образования [под ред. И. В. Дубровиной: учебник для студ. высших учеб. заведений] – М. : ТЦ «Сфера», 2000. – 528 с.
14. Райс Ф. Психология подросткового и юношеского возраста./ Ф. Райс – СПб. : Питер, 2000. – 624с.: ил.
15. Ремшмидт Х. Подростковый и юношеский возраст. Проблемы становления личности. / Х. Ремшмидт – М. : Просвещение, 1994. – С.48-50.
16. Хоган С. Проблемы идентичности [Арт-терапия. Хрестоматия; под ред. А. И. Копытина].– СПб: Питер, 2001.–149с.
17. Яньшин П. В. Практикум по клинической психологии. Методы исследования личности/ П. В. Яньшин.– СПб. : Питер, 2004.–336с.ил.
18. Bowlby J. A secure base Parent- child attachment and healthy human development. – N.Y. Basic Books.: 1988. – 145 p.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2010 р.

О. В. Ігнатенко

*асистент каф. загальної та вікової психології,
Криворізький ДПУ*

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ МАТЕРИНСТВА ТА БАТЬКІВСЬКИХ УСТАНОВОК У СУЧАСНІЙ ПСИХОЛОГІЇ

У статті стисло подані деякі підходи до розгляду материнства. Материнство розглядається як функціональна сфера, призначення якої заключається у забезпеченні адекватної турботи про дітей. Виконання материнських функцій залежить від відповідних потреб і сили установки. Автор розглядає психологічну проблему, пов'язану з емоційним станом жінки, у зв'язку з виконанням нею материнської ролі.

Ключові слова: материнство, батьківська установка, потреба, психологічний проект.

В статье сжато поданы некоторые подходы к рассмотрению материнства. Материнство рассматривается как функциональная сфера, назначение которой заключается в обеспечении адекватной заботы о детях. Выполнение материнских функций зависит от соответствующих потребностей и силы установки. Автор рассматривает психологическую проблему, связанную с эмоциональным состоянием женщины в связи с выполнением ее материнской роли.

Ключевые слова: материнство, репродуктивная установка, потребность, психологический проект.

In the article some going is briefly given near consideration of maternity. Maternity is examined as a functional sphere setting of which consists in providing adequate anxieties about children. Implementation of parent functions depends on the proper necessities and force of setting. An author examines a psychological problem related to the emotional state of woman in connection with implementation of its parent role.

Keywords: maternity, genesial setting, necessity, psychological project.

Материнство як феномен людської історії, культури та психології має давню історію тоді як вивчення його розпочато порівняно недавно. У психологічній науці вже відмічалось, що цікавість до материнства та дитинства виникає на досить пізніх етапах розвитку суспільства. Багато вчених неодноразово постулювали важливість вивчення материнства. В даний час у психології з'являються перші концепції, що розглядають материнство як самостійний психологічний феномен. Емоційна сторона материнства розкрито в роботах Н.Б. Кедрової [2]. Її дослідження, на відміну від більшості робіт інших авторів, роблять акцент на відчуттях і переживаннях самої матері, а специфіка взаємодії з дитиною виступає як наслідок емоційного стану матері. Вона відзначає важливість усвідомлення матір'ю негативних відчуттів і самого її відношення до дитини та необхідність прийняття подвійності особистісного емоційного стану. В центрі уваги роботи Н.Б. Кедрової, – здатність знаходитися в глибокому емоційному контакті з дитиною. Вона розглядає материнство, як уявлення матері про її обов'язки, а отже, відчуття невпевненості, некомпетентності і розгубленості порушують контакт з дитиною: «Мати приймає на себе всю відповідальність за майбутнє дитини, її здоров'я, її успіхи, його характер. Вона прагне виконати всі обов'язки і позбавляє себе можливості знаходитися «тут і зараз» [2, с.32]. Мати знаходиться в контакті не з своєю дитиною, а зі своїми страхами, очікуваннями, своїми обов'язками.

Отже, в роботах Н.Б.Кедрової представлена психологічна проблематика, пов'язана з емоційним станом жінки у зв'язку з її материнством. Представлені Н.Б.Кедровою дані мають безперечну цінність для консультативної роботи, але вони не узагальнені в цілісну психологічну концепцію. При розгляді вивчення материнства у психології пострадянського простору можна також відзначити роботи, присвячені вивченню специфічних якостей матері. Так, Е.І. Ісеніна досліджує вплив тих або інших якостей матері та батька на психічний розвиток дітей раннього віку [1]. Вона відзначає, що для активного засвоєння дитиною культури необхідні такі якості батьків та матерів, при яких відбувається включення значень культури в систему сенсів дитини та їх подальша адаптація в його ініціативних діях. Е.І.Ісеніна, таким чином, дає детальну психологічну характеристику батьківства, але скоріше з нормативно-

дескриптивного боку. Внутрішня динаміка психологічного стану матері не отримує розгляду, акцент робиться на дитині, а не на батьках [3].

В даний час у російській психології складаються теоретичні концепції, що розглядають материнство як цілісний психологічний феномен.

Концептуальна модель материнства як самостійної сфери запропонована Г.Г. Філіповою [3]. Для аналізу материнства вона використовує функціональний підхід, спираючись, окрім психології людини, на дані етології, зоопсихології і порівняльної психології. «Структура, зміст і розвиток материнства повинні вивчатися з точки зору того, які функції воно забезпечує для розвитку дитини і як це представлено в суб'єктивній сфері самої матері», – пише вона [3, с. 25]. Під материнською функцією автор розуміє культурно обумовлені дії матері із забезпечення розвитку дитини і задоволення потреб маляти. Г.Г.Філіпова виділяє дві групи материнських функцій: видотипові (ті, які забезпечують типові особливості розвитку дитини в когнітивній і емоційній сфері) та конкретно-культурні (забезпечують формування таких особливостей когнітивної і емоційної сфер дитини, які обумовлюють відповідність його розвитку даній культурній моделі). Автор детально аналізує пренатальний, неонатальний і постнатальний етапи онтогенезу з точки зору особливостей розвитку дитини специфіки материнських функцій на кожному етапі.

Під материнською поведінкою Г.Г.Філіпова розуміє складне особистісне утворення, що має мотиваційно-емоційну основу, ціннісно-смыслові орієнтації і операційний склад. Особливе значення цієї форми поведінки полягає в тому, що, з одного боку, материнська поведінка є однією з самостійних поведінкових сфер, що мають свою колію розвитку в онтогенезі, а з іншої – взаємини з матір'ю є джерелом розвитку мотиваційних основ образу світу дитини, і від особливостей материнської поведінки залежить структура стосунків дитини зі світом.

Материнство розглядається автором як функціональна сфера, призначення якої полягає в забезпеченні матір'ю адекватної турботи про нащадків. На суб'єктивному рівні виконання материнських функцій досягається за рахунок наявності у матері відповідних потреб та установок, при цьому базовою потребою материнської сфери Г.Г. Філіпова вважає потребу у контакті з об'єктом – носієм специфічних етологічних функцій стимул-реакцій, стимулів гештальта дитинства.

У змісті материнської сфери автор виділяє три блоки:

- **потребово – мотиваційний блок.** Цей блок містить потребу матері у контакті з дитиною як об'єктом, носієм гештальта дитинства, потреба в її охороні і турботі про неї;

- **операціональний блок,** що складається з двох частин: операцій по догляду і охороні та операціональний – спілкування з дитиною

- **ціннісно-смысловий блок,** який включає відношення матері до

дитини як до самостійної цінності, цінність самого материнства. Цей блок має культурну специфіку і багато в чому визначається моделлю дитячо – батьківських стосунків в суспільстві.

Г.Г.Філіппова аналізує розвиток материнської сфери в онтогенезі. На її думку, вона охоплює всі етапи онтогенезу індивіда і починається в ранньому дитинстві. Автором були виділені наступні етапи:

1. Етап взаємодії з власною матір'ю в ранньому онтогенезі. На цьому етапі відбувається освоєння емоційного значення материнсько-дитячої взаємодії, а також виникнення емоційної реакції на деякі ключові стимули гештальта дитинства.

2. Ігровий етап і взаємодія з однолітками. Специфічним змістом цього етапу є становлення в процесі сюжетно-ролевої гри основних компонентів материнської сфери.

3. Етап виховання триває з 5-6 років до початку статевого дозрівання і включає досвід взаємодії з носієм гештальта дитинства, спостереження і рефлексію дитячо-батьківських стосунків в соціальному середовищі.

4. Етап диференціації мотиваційних основ статевої і батьківської сфер поведінки.

5. Етап конкретизації онтогенетичного розвитку материнської сфери в реальній взаємодії з дитиною. Цей етап включає вагітність, пологи, післяпологовий період і період переходу до наступного етапу розвитку материнської сфери. Автор виділяє різні стилі переживання вагітності, в які включає фізичне і емоційне переживання моменту ідентифікації вагітності, переживання симптоматики вагітності і динаміка цього переживання, фон настрою жінки.

У післяродовому періоді функції матері, як вважає автор, полягають в складному і диференційованому реагуванні на емоційні стани дитини. Виділяються три основні компоненти емоційного супроводу матір'ю процесу взаємодії з дитиною:

– емоційна реакція матері на вираження дитиною негативних почуттів емоційна поведінка матері при усуненні негативної емоційної поведінки дитини;

– реакція матері на вираз дитиною позитивних емоцій.

Автор виділяє різні типи емоційного супроводу матір'ю взаємодії з дитиною: адекватна реакція матері, посилення емоцій дитини, ігнорування емоцій дитини, засудження емоцій дитини.

6. Завершуючий етап розвитку материнської сфери. Цей етап характеризується виникненням у матері «емоційної прихильності до дитини, особистого прийняття і інтересу до внутрішнього суб'єктивного світу дитини до його розвитку і змінення»[3;с.113]. В результаті утворюється стійкий дитячо – батьківський зв'язок.

Теорія Г.Г.Філіппової має величезну значущість як перша повноцінна концепція материнства у психології. Виняткову цінність

представляє доложення автора про тривалість формування материнства і запропонована періодизація етапів цього формування. Материнство розглядається перш за все в діаді «мати – немовля» і тільки потім – як особистісний конструкт.

Оригінальний підхід до материнства запропонований Н.В. Самоукіною. Вона робить спробу «детального аналізу самого процесу (стосунків матері і дитини), в якому відбуваються спочатку непомітні, а потім руйнівні внутрішні зміни» [3, с. 112]. Ми не відносимо дану концепцію до досліджень дитячо – батьківських стосункв, тому що тут предметом дослідження стають не самі ці стосунки, а психологічні конструкти матері, що так або інакше формують той чи інший тип стосунків.

У основі концепції лежить поняття психологічного проекту. Проектування – це «процес формування у дитини та дорослої людини певних якостей, в якому завжди присутня модель, що виступає початком процесу формування і одночасно його метою» [3, с. 82]. На думку автора, в період вагітності у матері складається психологічний проект її ідентитету дитини. «У її свідомості виникає і формується живий, образ її майбутньої дитини, що поступово складається з обривків її дитячих спогадів і дорослих вражень, її переживань, бажань і прагнень» [2, с. 83]. Психологічний проект включає культурні норми, внутрішнє життя і поведінку дитини. Цей проект мати передає дитині, причому передача проекту може відбуватися як в прямій, свідомій формі (слова, в яких мати виражає своє ставлення до дитини), так і невербальній, непрямій, часто у неусвідомленій формі (за допомогою інтонації, поглядів, дій). Способи, якими мати передає дитині психологічний проект, можуть бути або позитивними, або негативними. Ці способи формують самооцінку, домінуючий емоційний настрій дитини, його установки.

Н.В. Самоукина виділяє наступні одиниці передачі матер'ю психологічного проекту:

– приписування дитині позитивних або негативних якостей, які ще не виявилися в його поведінці, при цьому позитивне приписування розглядається як завдання дитині прогресивної перспективи розвитку, а негативне приписування як «програмування регресивної лінії життя для дитини» [2, с. 70].

– піднесення або зниження цінності дитини, що формують у нього відповідно упевненість або невпевненість в своїх силах;

– свобода або обмеження. Автор розглядає свободу як трансляцію матер'ю дитині довіри і визнання його права на власне життя, тоді як обмеження – це недовір'я до дитини, невизнання його прав, блокування розвитку системи саморегуляції;

– оздоровлення або інвалідизація. Оздоровлення – це програмування дитини на самостійний захист в випадку труднощів, а інвалідизація –

орієнтація на слабкість та хворобливість;

– позитивне або негативне порівняння. Психологический проект, як правило, носить суперечливий характер. Суперечність проекту може бути як ситуативною, так і постійною і виявляється в неспівпадінні того, що говориться та демонстрованого ставлення до дитини, і нестійкості цього ставлення. Таким чином, у фокусі уваги Н.В. Самоукиної опиняються фактично очікування матері від своєї дитини і її емоційне ставлення до неї, а також способи трансляції очікувань і ставлень. Безумовною гідністю роботи є те, що обидві сторони діади «мати – дитина» розглядаються як активні: мати активно транслює свій проект, дитина настільки ж активно приймає або не приймає материнський проект. В той же час незрозуміло, як формується цей проект, як він трансформується, а головне – він з'являється у відриві від цілісної особистісної структури матері.

Л.Б. Шнейдер вважає, що материнство як психосоціальний феномен можна розглядати з двох основних позицій: як забезпечення умов для розвитку дитини і як частина особистісної сфери жінки. Автор відзначає, що «прагнення до материнства, підґрунтя, не можна зводити ані до біологічного потягу, ані до дотримання соціокультурних норм ... можна говорити про існування духовної потреби, яка є головним джерелом прагнення жінки стати матір'ю» [4, с. 289].

Л.Б. Шнейдер відзначає, що в сучасному суспільстві материнство має низку специфічних особливостей, так, розрив зв'язків між поколіннями, втрата традиційних способів передачі досвіду і оформлення материнсько-дитячої взаємодії призводить до того, що жінка усвідомлює недостатність власної батьківської компетентності, неготовності до виникнення материнських почуттів, що веде до направленого розвитку інформаційних і емоційних основ материнської сфери.

У роботах Л.Б. Шнейдер мати підґрунт як активний і самостійний суб'єкт, не результат біологічних інстинктів або соціальних норм. Формування материнської сфери розглядається як результат вільного і духовного вибору жінки [4].

Феномен материнства отримав різностороннє розкриття в концепції В.С.Мухіної, яка розглядає материнство як психологічний стан і соціальну відповідальність, як складову частину почуття особистості жінки, її ментальності. Згідно В.С. Мухіної, «материнство – це особливий стан жінки в період вагітності, пологів, годування і виховання дитини. Материнство в нормі – відчуття любові і відповідальності за свою дитину, здібність до рефлексії на фізичні і психічні стани дитини, а також здібність до психологічного його супроводу і реального ведіння по життю» [1;с.144].

В.С.Мухіна виділила чинники, що визначають тип материнського ставлення до дитини. До цих чинників вона відносить: соціальну ситуацію, вродженні особливості жінки в її материнських проявах і внутрішню позицію самої матері до своєї дитини.

Автор відзначає, що материнство має глибокі біологічні передумови, проте воно з'являється в людській культурі і як сформоване в процесі історичного розвитку соціальне замовлення, що визначає самосвідомість і відчуття жінки – матері. Кожна жінка є носієм материнського потенціалу як біологічна і соціальна одиниця, а також як унікальний суб'єкт, що пройшов свою індивідуальну колію на всіх етапах розвитку потребово-мотиваційної сфери материнства.

В.С.Мухіна відзначає, що нормальний розвиток материнства, як феномену жіночої поведінки, вимагає ряд умов, сприяючих потребово-мотиваційній сфері. На її думку, в онтогенезі дівчинка проходить стадії, які характеризуються встановленням підґрунт діадно-триадних взаємовідносин.

Таким чином, в даний час у психології представлені різні підходи до дослідження материнства, і можна відзначити, що починається перехід від розгляду материнства виключно в руслі дитячо-батьківських стосунків до дослідження його як самостійного особистісного феномену.

Проведений аналіз основних підходів до вивчення материнства дозволяє визначити орієнтири для наукового дослідження материнства як прояву батьківської поведінки та вираження індивідуальної репродуктивної установки. Самосвідомість матері представляє собою проблему психології розвитку, яка вимагає її вивчення на сучасному підґрунті.

Література

1. Мухіна В.С. Проблема материнства и ментальности женщин в местах лишения свободы В.С. Мухіна // Развитие личности. - № 1.-2003. - С. 144.
2. Самоукина Н.В. Психология материнства / Н.В. Самоукина // Прикладная психология. - 1998. - №6. - С. 70.
3. Филиппова Г.Г. Психология материнства: сравнительно – психологический анализ : дисс. ... докт. психол. наук / Институт молодежи. - М., 2000. - 449с.
4. Шнейдер Г.Б. Психология семейных отношений. Курс лекций / Г.Б. Шнейдер. - М. : Апрель – Пресс, 2000. - 512 с.

Стаття надійшла до редакції 24.03.2010 р.

М. В. Вовк
*бакалавр педагогічного факультету,
Криворізький ДПУ*

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ СУЧАСНОЇ СТУДЕНТСЬКОЇ СІМ'Ї

У статті висвітлені особливості студентської сім'ї, її специфічні проблеми і труднощі.

Ключові слова: студентська сім'я, «первинний осередок суспільства», сімейні труднощі.

В статье изложены особенности студенческой семьи; ее специфические проблемы и трудности.